

AZ ÖNIGAZGATÁS ELMÉLETI MEGFOGALMAZÁSÁNAK KÍSÉRLETE

I. A KÉRDÉS IDŐSZERŰSÉGE

Mindenekelőtt az öngazgatás lényege és fogalma meghatározásának időszerezésére és szükségességére kívánok rámutatni. Ennek több oka van.

1. Véleményem szerint először is azokat a lényegbe vágó különbségeket kell figyelembe vennünk, amelyek egyrészt 1950-ben, tehát a munkásöngazgatás bevezetésének időszakában, másrészt pedig ma jellemzik a gazdaság reális helyzetét és továbbfejlődésének irányzatait.*

A munkásöngazgatás bevezetésének időszakában gazdaságunk a külterjes fejlődés időszakát élte. Uralkodó formája a kisipari jellegű termelés volt, kezdetleges munkaszervezéssel. Ezenfelül a felaprózottság jellemezte, s végül, a tervgazdálkodás révén az államnak döntő befolyása volt a gazdaságra. A munkástanácsok öngazgatási akciói számára tehát igen korlátozott terület állt rendelkezésre. Tényleges döntéshozataluk igen kevés kérdésre vonatkozott, s jellegüknél fogva ezek a kérdések is igen egyszerűek voltak. Nagybárá ilyen reális feltételek között tevékenykedtek az első munkástanácsok.

Ma viszont a gazdaságban (és nemcsak a gazdaságban) egészen más a valóságos helyzet. A kisipari termelési módszereket felhasználó külterjes gazdálkodás mindinkább átadja a helyét az intenzív gazdálkodásnak (a szó gazdasági-technológiai értelmében), s egyre inkább terjednek a technológiai változások a termelésben. A gazdasági-technológiai integrációk nyomán fokozatosan megszűnik a gazdaság felaprózottsága. A központilag irányított tervgazdálkodást egyre inkább kiszorítja a piaci árugazdálkodás. Lépésről-lépésre csökken az állam dominanciója a gazdaság felett (jóllehet elég sok az ingadozás és ellenállás ezzel szemben), s folytonosan fejlődik benne az öngazgatás. Ilyen módon az öngazgatási akciók egyre nagyobb területre terjednek ki. Állandóan növekszik a kérdések száma, amelyekről a munkaszervezetekben kell dönteni. És növekvőben van a kérdések sokrétősége is.

Ezzel szemben az öngazgatás koncepciója tekintetében nem következtek be olyan változások, melyek összhangban lennének a gazdaságban végbement változásokkal. Ennek következtében azt lehetne mondani, hogy a gazdaság mai

---

* Igaz, itt nem csupán a gazdaság reális helyzetében megfigyelhető lényeges különbségekről van szó, hanem arról is, hogy lényegesen megváltoztak az általános társadalmi feltételek, amelyek között e két különböző időszakban az öngazgatás létezett és fejlődött.

reális állapota és továbbfejlődésének irányzata mindinkább összeütközésbe kerül az öngazgatás túlhaladott realitásának koncepciójával. Az intenzív piacgazdálkodás ugyanis, amely saját integrációjának lendületes expanzióját éli, nem tűrheti el az extenzív és felaprózott gazdasághoz, a kisipari jellegű termeléshez kötődő öngazgatás koncepcióját, amely a kezdetleges munkaszervezés és az állami domináció feltételei között jött létre. A gazdaság mai valóságos helyzete és továbbfejlődésének útja megköveteli, hogy az öngazgatás koncepcióját összeegyeztessük ezzel a realitással.

2. Elméleti szinten az öngazgatásnak, mint integrált társadalmi rendszernek nincs egységes és kielégítő mértékben feldolgozott aplikált koncepciója. Nincsenek kételyeink, hogy az öngazgatás mellett vagy ellene vagyunk-e. Csupán arra a kérdésre nem eléggé egységes a válaszuk, hogy milyen öngazgatás mellett vagyunk. Vitathatatlan a tény, hogy az öngazgatás fogalma alatt ma egészen különböző dolgokat értelmezünk. Ez a tény teszi időszerűvé, hogy kísérletet tegyünk az öngazgatás lényegének és fogalmának meghatározására.

3. Alkotmányjogi szinten ugyancsak hiányos az öngazgatás koncepciójának feldolgozása. Az alkotmányfüggelékben tartalmazzott alkotmányos megoldásokat sem tekinthetjük az öngazgatás mint össztársadalmi rendszer teljes koncepciójának.

Ezek az okok teszik szükségessé a „nullára való visszatérést”, vagyis az öngazgatás fogalmának és lényegének ismételt elméleti meghatározását.

II. AZ ÖNIGAZGATÁS FOGALMÁRÓL ÉS LÉNYEGÉRŐL

Az öngazgatás többjelentésű, univerzális fogalom, s ezért többféle — filozófiai, szociológiai, szociális, gazdasági, eszmei, politikai, jogi, erkölcsi, pszichológiai stb. — szempontból lehet és kell vizsgálat alá venni. Ebben a rövid fejtegetésben azonban semmiképpen sem beszélhetünk az öngazgatásról, az összes, egyenként vett tudományos ágazatok szemszögéből. Mi ezúttal az öngazgatás elméleti vizsgálatára helyezük a hangsúlyt, s ilyen keretek között próbálunk adalékkal szolgálni az öngazgatás fogalmának és lényegének meghatározásához. Külön is szólni fogunk az öngazgatás és néhány más, az öngazgatás értelmezése szempontjából releváns társadalmi jelenség viszonyáról. Végül elmondjuk miért vagyunk az öngazgatás mellett, s hogy miben látjuk történelmi értelmét. S a félreértések elkerülése végett: a szövegben arról lesz szó, hogy elméletileg *mi az öngazgatás*, s hogy a gyakorlatban milyennek kellene lennie. Itt tehát nem szólunk az öngazgatás megvalósulásának fokáról.

1. Az öngazgatás, elsősorban is, a társadalmi viszonyok integrált rendszere, amelynek alapját a termelési eszközök társadalmi tulajdona képezi. Mint a társadalmi viszonyok integrális rendszere a társadalom funkcionális és területi szervezetének minden szintjén jelen van. A termelési eszközök tulajdona alapvető termelési viszony, amely elsődlegesen határozza meg a társadalmi viszonyok egész rendszerét. Ez azt jelenti, hogy a termelési eszközök tulajdonának jellege okozati összefüggésben áll a hatalom politikai rendszerének jellegével, az uralkodó ideológiával, és az egész politikai, tudományos, művelődési, társadalmi rendszerrel.

2. Az öngazgatás egyben társadalmi *folyamat*, amely lényegében véve azt jelzi, hogy a munkásosztály nevében alkalmazott hatalom, amely a forradalom folyamán és közvetlenül utána alakult ki, fokozatosan átváltozik magának a munkásosztálynak és a dolgozó embereknek a hatalmává, ami végül is elvezet az osztály nélküli társadalomhoz. Ebben az átalakulási folyamatban tehát a munkásosztály képviseleti hatalma (amelyet az állam testesít meg) a munkásosztály és a dolgozó emberek közvetlen társadalmi hatalmává változik át. Ez esetben a munkásosztály társadalmi hatalma mint az öngazgatók és az öngazgatás társadalmi hatalma ölt kifejezési formát. A munkásosztály társadalmi hatalma ugyanakkor csak úgy lehet igazán forradalmi, felszabadító erejű és történelmileg indokolt, ha úgy alakul ki és nyilvánul meg, mint az öngazgatók és az öngazgatás társadalmi hatalma, ami összhangban van az egész társadalmi rendszerrel. A munkásosztály társadalmi hatalmának sorsa az öngazgatás társadalmi hatalmától függ. Az öngazgatók és az öngazgatás társadalmi hatalma nélkül a munkásosztálynak sem lehet tényleges társadalmi hatalma.

Ilyen értelemben az öngazgatás nem más, mint a munkásosztály forradalmi mozgalmá avégett, hogy felszámolja minden alapját a társadalom ismételt polarizálódásának egyrészt olyanokra, akik tulajdonukba vehetik a termelési eszközöket és igazgathatnak, másrészt pedig olyanokra, akik bérviszonyba kerülhetnek, s akik felett mások uralkodhatnak. Ily módon tudatos akciójával a munkásosztály túlhaladja a társadalom osztálytagozódását, megakadályozza, hogy a társadalom ismét osztályalapokra épüljön fel, s ezzel mint osztályt önmagát is megszünteti.

Az öngazgatás, ezek szerint, mint folyamat a maga mélyebb értelmében nem csupán a burzsoázia uralmát számolja fel a munkásosztály fölött, hanem minden tekintetben túlhaladja az egyik ember uralkodását a másikon. Lényegileg az ember felszabadításának folyamatát jelenti tehát az uralkodás mindenfajta formája alól, amelynek során az ember felülkerekedik a természeti és társadalmi törvényeken, felülkerekedik a munka feltételein és eredményein. Az öngazgatás ilyen értelemben az emberi egyéniség felszabadításának és a társadalmi kohézió megvalósulásának folyamata, egyet jelent az emberek integrálódásával a társadalmi viszonyok olyan rendszerében, amelynek alapját a termelési eszközök társadalmi tulajdona képezi. Az öngazgatás nem megkövesedett állapot, hanem állandó folyamata a társadalmi integráció megvalósulásának. Így értelmezve, az öngazgatás csak „valahol a végső esetben” tekinthető törvényszerű jelenségnek. Ez a folyamat ugyanis elsősorban annak az akciónak az eredménye, amelyet a társadalom tudatos erői folytatnak az adott és (vagy) a létrehozott történelmi feltételek között.

3. Az öngazgatás továbbá olyan rendszere a társadalmi viszonyoknak, amelyben teljes egyidejűséggel individualizálódik a termelő anyagi érdekeltisége a termelőerők gyorsabb fejlődésében, de az öngazgatásnak mint társadalmi rendszernek a fejlődésében és megvalósulásában is, hiszen a gazdálkodás eredményei attól is függenek, hogy ki miről határoz. Az öngazgatás így az elsődleges eszmei-politikai kategóriából átfejlődik termelési viszonyvá, amely végső soron minden emberi potenciált a termelőerők állandó intenzív fejlesztésére ösztönöz, de ugyanakkor serkenti saját „bővített újratermelésüket” is. Az öngazgatás ily módon, mint társadalmi viszonyrendszer humánus is, gazdaságilag hatékony és kifizetődő. Nem csupán emberségesebb rendszer

tehát, hanem gazdaságilag is előnyösebb más társadalmi rendszereknél, s elsősorban ez adja meg történelmi indokoltságát.

4. Az öngazgatás ugyanakkor integrális rendszerét képezi a kölcsönös kapcsolatban álló intézményeknek, amelyben a termelők (a szó legtágabb értelmében vett dolgozók) közvetlenül és közvetve döntenek munkájuk feltételeiről és eredményeiről. A termelő fogalma alatt értünk minden olyan embert, aki társadalmi termelőeszkőzzel dolgozik, s aki munkája folyamán — közvetlenül vagy közvetetten — nagyobb értéket hoz létre, mint amennyit a munka folyamán elhasznált. Az öngazgatási intézmények eléggé demokratikusak (tágasak) ahhoz, hogy kereteik között különféle és ellentétben álló érdekek is kifejezésre juthassanak, de ahhoz is megvan a képességük, hogy mindezeket az érdekeket hatékonyan és demokratikusan célirányossá tegyék és megoldják.

5. Az öngazgatás magában foglalja azoknak az embereknek a felelősségét is, akik részt vettek a döntések meghozatalában, a hozott döntések következményeit illetően. Az öngazgatás nem lehet az emberek pusztá participációja a döntéshozatalban, mert hozzáértő és felelős határozathozatalt követel meg. Ha azok, akik részt vettek a döntések kimondásában, nem felelnek a meghozott döntésekért, akkor az öngazgatás nem igazi és valódi öngazgatás. A felelőtlenség, az anarchia, a fegyelmezetlenség stb. idegen az öngazgatás számára. Az öngazgató társadalom olyan mértékben válik ténylegesen azzá, amilyen mértékben megoldja a felelősség kérdését.

6. Az öngazgatást a tervszerűen irányított piactudázkodás jellemzi.

7. Az öngazgatás immanens elosztási elve a „mindenkitől a képességei arányában, mindenkinek a munkája szerint”, aminek eredményeit a piac verifikálja. Ennek az elvnek van egy korrektívuma is: „a szükségletek szerinti elosztás”. Így például mindenki azonos egészségvédelemben részesül, egyenlők az iskoláztatási jogok stb. függetlenül a munkaeredményektől. Ami a személyi jövedelmek elosztását illeti, ezeknek magasságára a munkaeredményeken kívül kihat a képzettség szintje, a munkakor, a munkafeltételek összessége. A szolidaritás elve beépül magába a jövedelemszerzési és elosztási rendszerbe.

8. Fejlődésének jelenlegi szakaszában az öngazgatás nem azt jelenti, hogy minden dolgozó ember részt vesz minden kérdés megoldásában, amelyről egyébként döntést kell hozni. Úgy gondolom, hogy egy specialista a termelésben, akinek naponta 7—8 órán át a gép mellett kell lennie, miközben a saját egzisztenciájáért dolgozik, az öngazgatás mai fejlettségi fokán nem sok reális eséllyel számíthat arra, hogy univerzális öngazgatóvá válik.

Az ember felszabadítása a maga teljességében végső célja az öngazgató társadalomnak, amit reálisan úgy valósíthatunk meg, ha ennek a folyamatnak az egyes szakaszaiban legalább egyes „részeit” felszabadítjuk az emberi egyéniségnek. Egy olyan esetleges követelmény az öngazgatással szemben, hogy most mindenki minden döntéshozatalban vegyen részt, egészen irreális lenne, nem jelentene egyebet az utópiánál.

Összegezzük. A társadalmi viszonyok integrális rendszerében mi olyan öngazgatás felé törekszünk, amely egyidejűleg humánus (1), gazdaságilag hatékony (2), szervezetenként ésszerű (3) és felelősségteljes (4).

III. AZ ÖNIGAZGATÁS ÉS MÁSHÉZ KAPCSOLÓDÓ FONTOS TÁRSADALMI JELENSÉGEK VISZONYA

Szólnunk kell arról is, hogy milyen viszonyban áll az öngazgatás más olyan társadalmi jelenségekkel, amelyek az öngazgatás értelmezése szempontjából relevánsak.

Az öngazgatás nem magyarázható meg, s nem értékelhető önmagával. Ezért részletes vizsgálat alá kell vennünk, hogy milyen jellegű viszonyban áll az öngazgatás azokkal a további társadalmi jelenségekkel, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak az öngazgatással. Meg kell magyaráznunk tehát, hogy milyen kapcsolatban van az öngazgatás a következő négy társadalmi jelenséggel:

1. Az állam, illetve annak jellege;
2. A termelési eszközök tulajdonjellege;
3. A társadalom osztály-, illetve szociális-gazdasági struktúrájának jellege;
4. Az uralmon levő osztály politikai pártja. Esetünkben az a kérdés, hogy milyen viszonyban áll az öngazgatás a Kommunista Szövetséggel.

Az öngazgatás és e négy társadalmi jelenség kölcsönös viszonyát csupán tézisek formájában fejtjük ki.

1. Az állam és az öngazgatás kölcsönös viszonya

Az állam elhalásának folyamata és az öngazgatás megvalósulásának folyamata lényegében véve egyazon társadalmi folyamat, csupán kétféle elnevezéssel jelezve. Amilyen mértékben és intenzitással megy végbe az állam elhalása, olyan mértékben és intenzitással valósul meg az öngazgatás. Eszerint az öngazgatás csak olyan mértékben valósulhat meg, amilyen mértékű az állam elhalása. Az öngazgatás megvalósulásának folyamata voltaképpen azonos az állami funkciók társadalmiasításának folyamatával, az államelhalás folyamatával. A klasszikus állami struktúra e folyamat keretében átalakul társadalmiasított öngazgatási struktúrává. Magától értetődik azonban, hogy az állam elhalása, önmagában véve, még nem jelent minden esetben egyet az öngazgatás megvalósulásával. Az állam elhalásának, hatalomfosztásának folyamata csupán fő feltétele az öngazgatás érvényesülésének. Ezzel szemben az öngazgatás megvalósulásának önmagában véve is egyet kell jelentenie mint folyamatnak az állam elhalásának folyamatával, hatalomfosztásának, az állami funkciók társadalmiasításának folyamatával. Álláspontunk a szocialista állam elhalásáról és az öngazgatás megvalósulásáról azon a marxi tézisen alapozódik, amely szerint „a munkásosztálynak csak olyan államra van szüksége, amely elhalóban van”.

2. A termelőeszközök tulajdonjellegetek kapcsolata az öngazgatással

Amilyen mértékben és intenzitással alakul át a termelési eszközök állami szocialista tulajdona (mint alsóbbrendű szocialista tulajdonforma) a termelőeszközök társadalmi tulajdonává (felsőbbrendű szocialista tulajdonformává), olyan mértékben és intenzitással valósul meg az öngazgatás. Ahol a termelési eszközök állami szocialista tulajdona uralkodó tulajdonformát képez, ott

önigazgatás nem létezhet. Ezzel szemben a termelőeszközök társadalmi tulajdona, mint a szocialista tulajdon felsőbb formája, feltételezi az öngazgatás fennállását. Minthogy a termelési eszközök tulajdona alapvető termelési viszony, amely a társadalmi viszonyok egész rendszerét meghatározza egy adott társadalomban, ezért az öngazgatás megvalósulásának foka mindig azonos a termelőeszközök társadalmi tulajdonának megvalósulási fokával. Az öngazgatás megvalósulásának folyamata nem csupán a termelési eszközök tőkés tulajdonának tagadását jelenti, s a tőkés nyereség — munkabér viszonyát szünteti meg, hanem tagadja az állami szocialista tulajdont, és azt a viszonyt is, ami az állami akkumuláció és a munkások bérrendszere között alakul ki, tehát egyrészt túlhaladja a tulajdonmonopólium minden formáját, másrészt pedig megszünteti a bérmunkát. Az öngazgatás mint a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapuló társadalmi viszonyok rendszere elsősorban azt jelenti, hogy az újonnan előállított értékkel és a jövedelemszerzési feltételek meghatározásának jogával azok az emberek rendelkeznek, akik az új értéket létrehozzák. Végső kimenetelében az öngazgatás lehetlenné teszi, hogy a hatalommal való rendelkezésben bárminemű különbségek legyenek, amikor az új értékek elosztásáról és megszerzésük feltételeiről van szó.

Ezért tekinthető a termelési eszközök társadalmi tulajdona a szocialista tulajdon felsőbb formájának, alapvető előfeltételnek az öngazgatás megvalósulásához és az emberi személyiség felszabadulásához. Maradjunk még egy kicsit a tulajdon kérdésénél.

A hely nem engedi meg, s gondolom nincs is szükség rá, hogy ebben a szövegben részletesebben foglalkozzunk a társadalmi tulajdon elemzésével. Röviden mégis rá kell mutatnunk, hogy miben különbözik egyrészt a termelési eszközök társadalmi tulajdona a tőkés tulajdontól, másrészt pedig, hogy melyek a döntő különbségek a szocialista tulajdon alsóbb (állami) és felsőbb (társadalmi) formája között.

Ha a termelési eszközök tőkés tulajdonban vannak, akkor a tulajdonos monopóliummal rendelkezik a munkás munkájának eredményei és feltételei fölött. És nem csak erről van szó. A tőkésosztály, amelynek monopóliuma van a termelési eszközök fölött, egyidejűleg kezében tartja a politikai hatalmat is, kisajátítja az uralkodó ideológiát, a tudományt, a kultúrát, a tömegtájékoztatási eszközöket stb. Ilyen tulajdonviszonyok között a munkás nem csupán bérmunkása a tőkésnek, hanem objektuma a tőkés politikai uralmának is. Olyan objektum, amelyen végrehajtják a gazdasági, eszmei, politikai, sőt a fizikai kényszert is. A termelési eszközök monopóliumán sarjad ki a tőkés monopóliuma az újonnan előállított érték fölött, ő osztja el munkabérre, amikor megszabja a munkaerő árát, valamint profitra, amikor meghatározza a termelési eszközök tulajdonjogának árát.

A munkásosztály a termelőeszközökkel dolgozva új értéket állít elő, de semminemű hatással sincs az új érték előállításának feltételeire és elosztására. Az új érték ily módon munkabérre és tőkés profitra oszlik fel (akár egyéni, akár állami tőkés tulajdonformáról van szó), mégpedig az osztályharc alakulása szerint, attól függően, hogy milyenek az erőviszonyok az osztályok összeütkezésében.

Az állami szocialista tulajdonra az jellemző, hogy az állam monopóliumot élvez a termelési eszközök igazgatásában, az állam határozza meg az új

érték előállításának feltételeit, s végül monopóliummal rendelkezik az új érték elosztása tekintetében is.

Míthogy a szocialista államnak monopóliuma van az új érték igazgatására és elosztására, s míthogy az állam határoz a munkás munkájának feltételeiről és eredményeiről, ily módon monopóliumot szerez a politikai hatalomra, az ideológiára, a tudományra, a kultúrára, a tömegtájékoztatási eszközökre stb. Az ilyen államtulajdonra jellemző viszonyok között a munkásosztály sajátos bérvizonyba kerül saját államával, a maga reprezentánsával. Munkáját az állami tulajdonban levő termelőeszközökkel folytatja, s nincs joga igazgatni ezeket az eszközöket, nem határozhat saját munkájának feltételeiről és eredményeiről. Mindezekről a szocialista állam dönt, a munkásosztály nevében. Így tehát ahol az állami szocialista tulajdon uralkodó formája a tulajdonviszonyoknak, ott nem lehet szó a munkásosztály igazi felszabadításáról, nem lehet szó öngazgatásról, hiszen a munkás helyzete a termelésben, az elosztásban és a döntéshozatalban csupán annyiban változott, hogy a tőkésnek a szocialista állam lépett az örökébe. A változás csak annyi, hogy a munkással és munkájának feltételeivel, eredményeivel többé nem manipulálhat a tőkés, hanem csak saját állama, amely önállósult és elidegenedett a munkástól.

Erre gondolt Marx, Engels és Lenin, amikor arra figyelmeztettek, hogy a szocialista forradalom után a munkásosztályt nem csupán a „hatalomfosztott burzsoáziának”, hanem „saját bürokráciájának” a veszélye is fenyegetni fogja.

A termelési eszközök társadalmi tulajdona olyan rendszere a tulajdonviszonyoknak, amelyet elsősorban az jellemez, hogy senkinek sincs monopolisztikus joga a termelési eszközök igazgatására, s a munka feltételeivel és eredményeivel való rendelkezésre. Ilyen tulajdonviszonyok között senkinek semmilyen monopóliuma nem lehet. A társadalmi tulajdon kötelezően tagadását jelenti a társadalom mindenfajta megoszlásának olyanokra, akik igazgatnak és olyanokra, akiket igazgatnak. Itt nincsenek tulajdonosok és nincsenek bérmunkások. Ebben a tulajdonrendszerben senkinek sem lehet joga kisajátításra a tulajdonjog alapján, hiszen a társadalmi tulajdon épp ennek a jognak a tagadását jelenti. A társadalmi tulajdon azt jelenti, hogy a termelési eszközöket azok igazgatják, a munka feltételeiről és eredményeiről azok határoznak, akik a termelési eszközökkel munkát folytatva — közvetlenül vagy közvetett módon — hatást gyakorolnak az új érték előállítására. Épp ezen az alapon fejlődik ki az öngazgatás és válik szabaddá az ember — a termelő felszabadul minden tőle elidegenedett és önállósult hatalom kizsákmányolása, uralma és mesterkedése alól. Ezért válik a kisajátítás alapjává a munka és a munkaeredmény a tulajdonjog helyett.

3. Az öngazgatás viszonya a társadalom szociális-gazdasági struktúrájához

Amilyen mértékű és intenzitású a klasszikus osztálystruktúra átalakulása olyan szociális-gazdasági alakulattá, amely megfelel a termelési eszközök társadalmi tulajdonviszonyainak és az államelhalás folyamatának, olyan mértékű és intenzitású az öngazgatás megvalósulása. Ezek szerint az öngazgatás nemcsak olyan társadalmi folyamat (és viszonyrendszer), amelyben túlhaladjuk a társadalom klasszikus osztálystruktúráját, hanem olyan társadalmi folyamat is egyben (és viszonyrendszer), amelyben megszűnik (túlhaladottá válik) a társadalom mindennemű polarizációjának lehetősége az egyik oldalon

olyanokkal, akik tulajdonosai vagy igazgatói a termelési eszközöknek, a másik oldalon pedig azokkal, akik objektumai az uralkodásnak és a bérvizonyoknak. Az öngazgatás mint folyamat nemcsak azt jelenti, hogy túlhaladjuk a társadalom felosztását burzsoáziára és munkásosztályra, s hogy ilymódon megszüntetjük az osztályellentéteket, hanem azt is, hogy túlhaladjuk a következő fázist is: a társadalom lehetséges vagy tényleges megosztását munkásosztályra és a maga bürokráciájára, megszüntetjük a közöttük levő lehetséges vagy tényleges ellentmondásos viszonyt és ellentéteket. Az öngazgatás ilyen értelemben a teljes társadalmi kohézió, az osztály nélküli kommunista társadalom megvalósulásának, az osztálystruktúra és az osztályellentétek megszüntetésének folyamatát jelenti.

4. *A Kommunista Szövetség és az öngazgatás viszonya*

A munkásosztály politikai pártja (a Kommunista Szövetség) hatalmon levő pártból egyre inkább átalakul magának az öngazgatási rendszernek az eszmei-politikai tényezőjévé, az öngazgatás integrális részévé, s amilyen mértékű és intenzitású ez az átalakulási folyamat, nagyrészt ettől függ az öngazgatás megvalósulásának mértéke és intenzitása. Ahol a politikai párt közvetlenül és ténylegesen gyakorolja a hatalmat, ott nem alakulhat ki öngazgatás. Esetünkben az öngazgatás megvalósulása döntő módon függ attól is, hogy milyen mértékben alakul át a Kommunista Szövetség az uralmon levő klasszikus politikai pártból a munkásmozgalom élgárdájává, az öngazgatás megvalósításáért folytatott harc vezető eszmei-politikai erejévé és az öngazgatás integrális részévé. A Kommunista Szövetség mint a munkásosztály politikai pártja tudatosan lemond saját hatalmáról a munkásosztály javára. E folyamat keretében a munkásosztály politikai pártjának hatalma voltaképpen átalakul magának a munkásosztálynak a hatalmává. A munkásosztály politikai szervezete e folyamatban döntő szubjektív erejét képezi a munkásosztály hatalmi törekvésének, illetve az öngazgatás megvalósulásának. Az öngazgatás megvalósításáért vívott harcban a Kommunista Szövetség csak úgy érvényesítheti vezető és döntő szubjektív erejét, ha demokratizálja a maga belső életét, ami jelenleg is egyik törekvése. Csak úgy küzdhet eredményesen az öngazgatás megvalósulásáért (a társadalmi viszonyok állandó demokratizálódásáért), ha a maga belső életének demokratikusságával vértetzi fel magát és szerez tekintélyt önmagának.

5. *Következtetések*

Összegezeként tehát a következőket mondhatjuk:

Az állam elhalásának folyamata, a termelőeszközök állami szocialista tulajdonának átalakulási folyamata társadalmi tulajdonná, továbbá a társadalom klasszikus osztálystruktúrájának átváltozási folyamata olyan szociális-gazdasági alakulattá, amely megfelel a termelőeszközök társadalmi viszonyainak, valamint az a folyamat, amelyben a munkásosztály politikai pártja mint hatalmon levő párt az öngazgatás megvalósulásának eszmei-politikai tényezőjévé, vagyis az öngazgatás integrális részévé alakul át, mindezek a folyamatok voltaképpen egyet jelentenek az öngazgatás megvalósulásának folyamatával, tehát ugyanazt a globális társadalmi folyamatot fejezik ki — öt különböző néven nevezve. Ezzel persze nem azt állítjuk, hogy mindezek a társadalmi folyamatok önmagukban, önállóan nem léteznek. Ellenkezőleg, mindegyikük

viszonylag önálló folyamat, s mozgásuknak megvan a maguk viszonylag önálló belső logikájuk. Csupán arról van szó, hogy az öt folyamat közül egyik sem létezhet a másik négy nélkül, minél fogva magyarázni és értékelni sem lehet őket elkülönülten, egymáshoz való kölcsönös viszonyuk vizsgálata nélkül.

IV. MIÉRT VAGYUNK AZ ÖNIGAZGATÁS MELLETT, ÉS MIBEN VAN AZ ÖNIGAZGATÁS TÖRTÉNELMI ÉRTELME

Világméretekben ma egy olyan ellentmondásos igazságnak vagyunk a szemtanúi, ami a következőkben jut kifejezésre:

1. Az ember mindinkább felülkerekedik a természetben és annak törvényein, egyre inkább függetleníti magát tőlük, s a természet mind kevésbé tekinthető olyan őserőnek, amelyben az ember léte és jövője bizonytalan;

2. A politikai és gazdasági hatalom folytonosan növekvő koncentrációja mind kevesebb ember, szervezet és intézmény tulajdonában az embert egyre inkább kiszolgáltatja a bürokratikus önkénynek és a társadalmi ösztönszerűségnek — az ember léte és jövője egyre bizonytalanabbá válik a bürokratikus önkény és a társadalmi ösztönösség hatására, hiszen az ember sohasem tudhatja előre, hogy mit fog határozni és mire használja fel hatalmát az, aki rendelkezik vele.

Az öngazgatás történelmi értelme abban van, hogy kiküszöböli az emberek polarizálódásának lehetőségét egyrészt tulajdonosokra és uralkodókra, másrészt pedig bérmunkásokra és az uralkodás objektumaira. A maga történelmi elhivatottsága szerint az öngazgatás kiküszöböli a társadalmi hatalom önállósult és a munkásoktól elidegenített gócainak veszélyét, elhárítja ezt a veszélyt, s a társadalmat az ember érdekei szerint szervezi meg. A munkásosztály nem csupán azért vívja meg a szocialista forradalmat, hogy megszüntesse a burzsoázia hatalmát a munkásság felett, hanem ugyanakkor felszámolja minden anyagi és más alapját annak, hogy az egyik ember uralkodhasson a másikon.

Az öngazgatás értelme több annál a lehetőségénél is, hogy az ember tudhatja, mi lesz a társadalomban, hogyan fog a társadalom kialakulni, és kinek milyen lesz a helyzete benne. Az öngazgatás mindenekelőtt azt jelenti, hogy az emberek önmaguk döntenek, önállóan alakítják ki a társadalmat, s meghatározzák benne saját helyüket, az adott tér és idő keretei között.

Az ilyen öngazgatású szocialista társadalom nem lehet adott, kapni sem lehet senkitől, s önkéntesen nem is adná meg senki. Érte az embernek kell harcolnia, az embernek kell létrehoznia, csak így juthat el hozzá. Ez a harc az öngazgatásért úgy lesz hatékonyabb és eredményesebb, ha ennek a harcnak a hordozói azok az emberek lesznek, akiknek az öngazgatás megvalósulásával nincs mit veszíteniük.

REZIME

TEORIJSKO ODREĐIVANJE POJMA I SUŠTINE SAMOUPRAVLJANJA

Na teorijskom nivou nepostoji jedna opšteprihvaćena koncepcija samoupravljanja koja bi bila aplikativna na sadašnje stvarno stanje jugoslovenskog društva. Izvesno je da se pod pojmom samoupravljanja podrazumevaju suštinski različite stvari. Na ustavno-pravnom nivou nije dovoljno razrađena koncepcija samoupravljanja kao integralnog društvenog sistema. To su uglavnom razlozi „vraćanja na početak“ potrebe teorijskog određivanja pojma i suštine samoupravljanja. Moja ambicija nije da definišem samoupravljanje, već samo da dam prilog teorijskom određivanju njegovog pojma i suštine. U tekstu se govori šta samoupravljanje *teorijski jeste i šta bi u praksi trebalo da bude*.

Samoupravljanje je pre svega revolucionarni pokret radničke klase za svoje oslobađanje. Radnička klasa može vršiti svoju istorijsku ulogu, da oslobađajući sebe oslobodi celo društvo, samo ako svoju potencijalnu društvenu moć konstituise u društvenu moć samoupravljača i samoupravljanja i kao radničkog pokreta i kao društvenog sistema. Samoupravljanje je istovremeno i integralni sistem društvenih odnosa zasnovan na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju. Svojina nad sredstvima za proizvodnju je osnovni produkcionni odnos koji determinira ceo sistem društvenih odnosa. Samoupravljanje kao integralni društveni sistem mora istovremeno biti: (1) humanizacija društvenih odnosa, (2) povećavanje ekonomske efikasnosti, (3) organizacijski racionalan i (4) odgovoran.

Za definisanje i razumevanje samoupravljanja relevantno je ispitati njegove međusobne odnose sa (1) karakterom svojine sredstava za proizvodnju, (2) sa karakterom i ulogom države, (3) sa socijalnom strukturom društva i (4) sa ulogom Saveza komunista. Veoma je značajno ispitivati i međusobne odnose samoupravljanja i sindikata. To u ovom tekstu nije učinjeno i to je njegov nedostatak. Ovaj blok međusobnih odnosa je ovako rezimiran:

Proces odumiranja države, proces transformiranja državne socijalističke svojine u društvenu svojinu sredstava za proizvodnju, proces prevladavanja klasične klasne strukture društva u socijalno-ekonomsku strukturu adekvatnu društvenoj svojini sredstava za proizvodnju, proces transformacije političke partije radničke klase iz partije na vlasti u idejno-politički faktor borbe za ostvarivanje samoupravljanja i u njegov integralni deo i proces ostvarivanja samoupravljanja je u suštini jedan isti globalni društveni proces, označen sa pet različitim imena. Time, razume se, ne tvrdimo da svaki od ovih pet društvenih procesa ne postoji i sam za sebe. Svaki od njih je relativno samostalan i ima svoju relativno samostalnu unutrašnju logiku kretanja. Radi se, pre svega, i samo o tome, da nijedan od ovih pet procesa nije moguć bez druga četiri procesa, i da se, prema tome, ni jedan od njih ne može objasniti ni vrednovati bez ispitivanja njihovih međusobnih ukupnih odnosa.

Na kraju teksta se govori zašto smo za samoupravljanje i u čemu je njegov istorijski smisao. Željeni samoupravni socijalizam nije dat, ne može se ni od koga dobiti, niće će ga iko dobrovoljno dati. Za njega čovek treba da se bori, sam da ga stvara i samo ga tada može imati. Borba za samoupravljanje biće efikasnija i daće veće rezultate ako njeni nosioci budu ljudi koji u ostvarivanju samoupravljanja nemaju šta da izgube.

ZUSAMMENFASSUNG

THEORETISCHE BESTIMMUNG DES BEGRIFFS UND DES WESENS DER SELBSTVERWALTUNG

Auf theoretischer Ebene ist keine allgemein angenommene Konzeption der Selbstverwaltung vorhanden, die auf den gegenwärtigen, tatsächlichen Stand der jugoslawischen Gesellschaft anwendbar wäre. Es ist ganz gewiss, dass unter dem Begriff der Selbstverwaltung im Wesen Verschiedenes verstanden wird. Auf verfassungs-rechtlicher Ebene wurde die Konzeption der Selbstverwaltung als integrales Gesellschaftssystem bisher ungenügend ausarbeitet. Die wären hauptsächlich die Gründe für das „Zurückgehen an den Anfang“ mit der theoretischen Bestimmung des Begriffs und des Wesens der Selbstverwaltung. Es ist nicht mein Wunsch, die Selbstverwaltung als solche zu definieren sondern nur zur theoretischen Bestimmung dieses Begriffs und seines Wesens beizutragen. Im Text wird darüber gesprochen was die Selbstverwaltung *theoretisch ist und was sie in der Praxis sein sollte*.

Die Selbstverwaltung ist vor allem eine revolutionäre Bewegung der Arbeiterklasse um ihre Befreiung. Die Arbeiterklasse kann ihre historische Rolle, sich befreiend die gesamte Gesellschaft zu befreien, nur dann vollziehen, wenn sie ihre potentielle Kraft in eine gesellschaftliche Kraft der Selbstverwalter und der Selbstverwaltung konstituiert, sowohl als einer Arbeiterbewegung wie auch als Gesellschaftssystem. Die Selbstverwaltung ist gleichzeitig auch ein integrales System gesellschaftlicher Beziehungen, das auf dem gesellschaftlichen Eigentum an den Produktionsmitteln beruht. Das Eigentum an den Produktionsmitteln ist das fundamentale Produktionsverhältnis, das das gesamte System der gesellschaftlichen Beziehungen bestimmt. Die Selbstverwaltung als integrales Gesellschaftssystem muss gleichzeitig sein: (1) Humanisierung der gesellschaftlichen Beziehungen, (2) Steigerung der ökonomischen Wirksamkeit, (3) organisationell rationell und (4) verantwortungsvoll.

Zur Begriffsbestimmung und Verständnis der Selbstverwaltung ist es relevant, ihre Wechselbeziehungen (1) zu dem Charakter des Eigentums an den Produktionsmitteln, (2) zu dem Charakter und der Rolle des Staates, (3) zu der sozialen Struktur der Gesellschaft und (4) zur Rolle des Bundes der Kommunisten zu untersuchen. Von grosser Bedeutung ist auch, die Wechselbeziehung der Selbstverwaltung und der Gewerkschaften zu untersuchen. Dies wurde in diesem Text nicht getan und das ist sein Nachteil. Dieser Block der Wechselbeziehungen wurde folgendermassen zusammengefasst:

Der Prozess des Absterbens des Staates; der Prozess der Transformation des staatlichen sozialistischen Eigentums an den Produktionsmitteln in gesellschaftlichen Eigentum; der Prozess des Überwiegens der klassischen Klassenstruktur der Gesellschaft in eine sozial-ökonomische Struktur, die dem gesellschaftlichen Eigentum an den Produktionsmitteln entspricht; der Prozess der Transformation der politischen Partei in einen ideell-politischen Faktor des Kampfes um die Verwirklichung der Selbstverwaltung und in ihren integralen Teil; und der Prozess der Verwirklichung der Selbstverwaltung ist im Wesen ein und derselbe globale Gesellschaftsprozess, der mit fünf verschiedenen Namen bezeichnet wird. Damit behaupten wir natürlich nicht, dass jeder dieser fünf Gesellschaftsprozesse nicht auch an und für sich vorhanden ist. Jeder dieser Prozesse ist relativ selbständig und hat seine relativ selbständige innere Bewegungslogik. Es handelt sich vor allem, und nur darum, dass keiner dieser fünf Prozesse ohne die anderen vier möglich ist und dass demzufolge keiner dieser Prozesse erklärt und gewertet werden kann, ohne ihre Gesamtwechselbeziehungen zu untersuchen.

Abschliessend wird im Text darüber gesprochen, warum wir die Selbstverwaltung befürworten und worin ihr geschichtlicher Sinn ist. Der gewünschte Sozialismus der Selbstverwaltung ist nicht gegeben, kann von niemandem erhalten werden, weder kann sie jemand freiwillig geben. Der Mensch muss für die Selbstverwaltung kämpfen, er muss die Selbstverwaltung selbst erschaffen und nur dann kann er sie haben. Der Kampf um die Selbstverwaltung wird wirksamer sein und grössere Ergebnisse leisten, wenn die Träger dieses Kampfes Menschen sind, die in der Verwirklichung der Selbstverwaltung nichts zu verlieren haben.